

Hesaplamalı Tarifler I: Newton ve Benzeri Metodlar

İlker Birbil / sibirbil@sabanciuniv.edu.tr / www.bolbilim.com

Princeton Üniversitesi Yayınları'ndan 2015 yılında bir kitap çıktı [1]. Kapsamlı bir uygulamalı matematik ansiklopedisi. Tahmin edeceğimiz üzere, tuğla gibi bir kitap. Ansiklopedinin editörlerinden birisi olan Nicholas J. Higham, geçenlerde bir yazı yayımladı [2]. Yazısında, ansiklopedide geçen ve kitabın sonundaki dizine göre en çok referans gösterilen 10 algoritmayı sıralamış. Ne yalan söyleyeyim çok keyiflendim. Çünkü o listedekilerin en azından yarısını derslerimde anlattığımı farkettim. Bir yazı konusu düşünürken, 10 konuyu kucagımda buldum. Şansa bak!

Lafı uzatmadan listenin başındaki Newton ve Newton-benzeri yöntemler ile yazı dizisine başlayalım.

1. Malzemeler

Matematik ile ilgili bir konuyu anlatmanın yemek tarifi vermeye benzer bir yanı var. Her iki durumda da sizi dinleyen kişinin temel bir bilgisi olduğunu varsayabilirsiniz. Kabartma tozu nedir, türev nasıl alınır, seriler yakınsar mı, soğan kavrulur mu gibi noktalarda biraz fikri olmalı. Ancak tarif karışıkça, malzemeleri önceden tanıtmak ve daha iyi bilinen benzer yemeklerden örnekler vermek isabetli olur. Hele onlara da kollarını sıvayıp, birlikte yapmaya davet ederseniz bir daha kolay kolay unutmazlar.

Bu sayıdaki konuyu anlatmak için iki malzeme yeterli gelecek. İlkinde bir fonksiyonu yaklaşık olarak hesaplamanın yollarından birinden bahsedeceğim. İkincisinde ise çok boyutlu uzayda fonksiyonlara hızlı bir giriş yapmamız gerekecek.

Taylor Polinomları

Diyeelim ki elimizde f ile gösterdiğimiz bir fonksiyon var. Bu fonksiyonun a noktasında istediğimiz kadar türevini alabiliyor olalım. Şimdi bu fonksiyonu, a noktası çevresine kuracağım birinci dereceden bir polinom ile yaklaşık olarak bulmaya çalışayım. O zaman

$$p_1(x) = c_0 + c_1(x - a)$$

şeklinde yazmalıyız. Bir kere polinom $x = a$ değerinde $f(a)$ değerini vermeli. Bu durumda

$c_0 = f(a)$ olmak zorunda. Dolayısıyla $p_1(a) = f(a)$ oldu. Güzel. Fakat eğimi veren c_1 değeri ne olacak belli değil. Tıpkı sabit kısımda yaptığımız gibi, eğimlerin de tutmasını bekleyebiliriz. Bunun için asıl fonksiyonun türevi ile polinomun türevi a noktasında birbirlerine eşit olmalı. Yani söz konusu birinci türev şartımız şu şekilde yazılacak:

$$p'_1(a) = f'(a).$$

Bu şartı sağlamanın tek yolu eğimin $c_1 = f'(a)$ olarak belirlenmesi. Birinci dereceden Taylor polinomumuz artık hazır

$$p_1(x) = f(a) + f'(a)(x - a).$$

Birinci derece çok basit kaçtı. İkinci derece Taylor polinomuna geçelim. Elimizde

$$p_2(x) = p_1(x) + c_2(x - a)^2$$

şeklinde bir ifade olmalı. Aynı numarayı bir daha deneyebiliriz. Bu sefer ikinci türevlere bakalım. Amacımız

$$p''_2(a) = f''(a)$$

eşitliğini sağlayacak c_2 katsayısını bulmak. Hemen deneyelim

$$p''_2(x) = p''_1(x) + 2c_2 = 2c_2.$$

O zaman $c_2 = f''(a)/2$ olmak zorunda. İkinci dereceden polinomumuzu da artık şu şekilde yazabiliriz:

$$p_2(x) = f(a) + f'(a)(x - a) + \frac{f''(a)}{2}(x - a)^2. \quad (1)$$

Sadece birkaç basit adım attık ama istediğimizi elde ettik. Bir göz atalım

$$\begin{aligned} p_2(a) &= f(a), \\ p'_2(a) &= f'(a), \\ p''_2(a) &= f''(a). \end{aligned}$$

Bu adımları aynı şekilde uygulayıp $p_3, p_4, \dots$ gibi farklı derecelerdeki Taylor polinomlarını elde edebiliriz. Biz genel formunu düşünelim:

$$p_n(x) = \sum_{t=0}^n c_t(x - a)^t.$$

Fonksiyonların farklı derecelerden türevlerini köşeli parantez içinde yazdığımız sayılar ile ifade edersek, türevler ile ilgili istediğimiz eşitlikleri her bir $t = 0, \dots, n$ için

$$p_n^{[t]}(a) = t!c_t = f^{[t]}(a)$$

şeklinde yazabiliriz. Burada $f^{[0]}(a) \triangleq f(a)$ gösterimini düşünüyoruz tabii. Evet sonunda polinomların katsayılarını elde ettik

$$c_t = \frac{f^{[t]}(a)}{t!}.$$

Karşınızda Taylor polinomları:

$$p_n(x) = \sum_{t=0}^n \frac{f^{[t]}(a)}{t!} (x-a)^t.$$

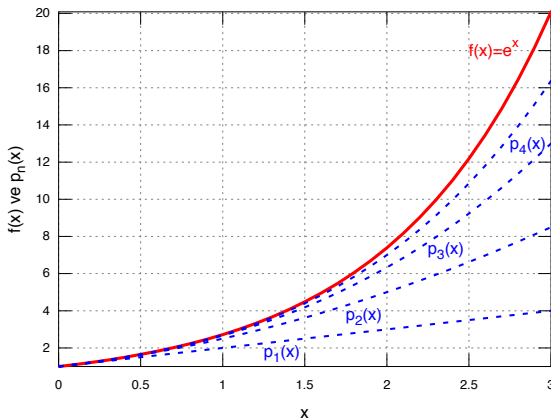
İyi ter döktük. Bakalım bu polinomlar nasıl çalışıyorlar. Örnek fonksiyonumuz $f(x) = e^x$ olsun. Bu fonksiyonun tüm türevleri kendisine eşit. Eğer $a = 0$ noktasında incelersek, her bir $t = 0, \dots, n$ için

$$f^{[t]}(0) = e^0 = 1$$

eşitliğini elde ediyoruz. O zaman Taylor polinomları da oldukça kolaylaşıyor:

$$p_n(x) = \sum_{t=0}^n \frac{x^t}{t!}.$$

Aşağıdaki şekilde ilk dört polinomu görebilirsiniz. Hiç fena değil. Dikkat ederseniz $a = 0$ noktasından çok uzaklaşmazsak, polinomlarımız f fonksiyonuna oldukça yakınlar. Aklımızda olsun.

Taylor Polinomları

Bahsettiğimiz polinomları kullanarak, Taylor serilerinden bahsetmek mümkün. Fakat benim bu yazıda serilere ihtiyacım olmayacak. Onun için geçiyorum. Ama bu kadar emek verdiniz, herhangi

bir analiz kitabından okumanızı salık veririm. Eğer okursanız şöyle bir eşitlik göreceksiniz:

$$f(x) = \sum_{t=0}^{\infty} \frac{f^{[t]}(a)}{t!} (x-a)^t.$$

Yazının kalan kısmında en fazla ikinci dereceden Taylor polinomları ile ilgileneceğiz. O durum içinse şunu yazabiliyoruz:

$$f(x) = p_1(x) + \mathcal{O}(\|x-a\|^2) = p_2(x) + \mathcal{O}(\|x-a\|^3).$$

Bu eşitliklerdeki $\mathcal{O}$ simgesi ile gösterilen işleç, x noktası a noktasına yaklaşırken, sondaki terimin iki nokta arasındaki farkın karesi ya da küpü hızıyla sıfıra gittiğini söylüyor. Diğer bir deyişle, eğer a noktasına iyice yakınsak, elde ettiğimiz polinom f fonksiyonunu çok iyi kestiriyor. Tam da yukardaki şekilde gördüğümüz gibi.

Çok Boyutlu Uzak

Önce kullanacağım birkaç simgeyi tanıtayım. Yazacaklarım çok daha farklı kümelerde ifade edilebilir ama ben $\mathbb{R}^n$ simgesi ile gösterilen n boyutlu gerçekte sayılar uzayında çalışacağım. Bu uzaydaki her bir noktayı n bileşenden oluşan bir sütun vektörü olarak kullanacağım.

Vektörlerle çalışan ve bir gerçekte sayı döndüren fonksiyonlar $f : \mathbb{R}^n \mapsto \mathbb{R}$ şeklinde gösterilir. Bu fonksiyonların k . türevi için $\nabla^k f$ sembolü kullanılır ve birinci türevi elde etmek için her boyuta göre kısmi türev alınır:

$$\nabla f(x) = \begin{bmatrix} \frac{\partial f(x)}{\partial x_1} \\ \frac{\partial f(x)}{\partial x_2} \\ \vdots \\ \frac{\partial f(x)}{\partial x_n} \end{bmatrix}.$$

İkinci türevleri ise bir matris verecektir:

$$\nabla^2 f(x) = \begin{bmatrix} \frac{\partial^2 f(x)}{\partial x_1^2} & \frac{\partial^2 f(x)}{\partial x_1 \partial x_2} & \cdots & \frac{\partial^2 f(x)}{\partial x_1 \partial x_n} \\ \frac{\partial^2 f(x)}{\partial x_2 \partial x_1} & \frac{\partial^2 f(x)}{\partial x_2^2} & \cdots & \frac{\partial^2 f(x)}{\partial x_2 \partial x_n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \frac{\partial^2 f(x)}{\partial x_n \partial x_1} & \frac{\partial^2 f(x)}{\partial x_n \partial x_2} & \cdots & \frac{\partial^2 f(x)}{\partial x_n^2} \end{bmatrix}.$$

Görüldüğü üzere $\nabla f : \mathbb{R}^n \mapsto \mathbb{R}^n$ ve $\nabla^2 f : \mathbb{R}^n \mapsto \mathbb{R}^{n \times n}$ fonksiyonlarını elde ediyoruz. Şimdi bu türevleri kullanarak Taylor polinomlarını yazabiliriz. Mesela $f(x)$ fonksiyonunu a vektörü *yakınlarında* ikinci dereceden Taylor polinomu ile yaklaşık olarak hesaplayalım:

$$f(x) \approx f(a) + \overbrace{\nabla f(a)^T (x-a)}^{f'(a)(x-a)} + \underbrace{\frac{1}{2} (x-a)^T \nabla^2 f(a) (x-a)}_{\frac{f''(a)}{2} (x-a)^2}.$$

Daha önce bahsettiğimiz ikinci dereceden polinom (1) ile karşılaştırmanız için ilgili ifadeleri terimlerin üstüne ya da altına yazdım. Ayrıca söylemeden geçmeyeyim; $n \times m$ boyutlu bir A matrisinin $m \times n$ boyutlu devriğini $A^\top$ ile gösteriyoruz. Her vektör aslında bir matris olduğu için sütun vektörleri satır, satır vektörleri de sütun vektörleri oluyorlar.

Bir de vektör değişkenlerle çalışan ve vektör döndüren $F : \mathbb{R}^n \mapsto \mathbb{R}^m$ fonksiyonuna bakalım. Kendisini şu şekilde gösterecek olursak

$$F(x) = \begin{bmatrix} f_1(x) \\ f_2(x) \\ \vdots \\ f_m(x) \end{bmatrix},$$

birinci türevi $m \times n$ boyutlarında bir matris olur:

$$\nabla F(x) = \begin{bmatrix} \nabla f_1(x)^\top \\ \nabla f_2(x)^\top \\ \vdots \\ \nabla f_m(x)^\top \end{bmatrix}.$$

Bazı kitaplarda bu matrise *Jacobi* denir.

Gelelim döngülü algoritmalara. Böyle bir algoritmada k adımı hesaplanır ve elde edilen sonuca göre $k + 1$ adımına geçilir. Diyelim ki k adımında $x^{(k)}$ vektörü ile gösterilen n boyutlu uzayın bir noktasındayız. Bir sonraki noktaya gitmek için $p^{(k)}$ diye bir yön vektörü bulunur ve o yönde boyu α_k sayısı ile belirlenen bir adım atılır. Yani

$$x^{(k+1)} = x^{(k)} + \alpha_k p^{(k)}.$$

Gerek birazdan bahsedeceğimiz Newton metodları, gerekse eniyileme (optimizasyon) metodlarının tamamına yakını bu tür adımlarla ifade edilen bir döngülü algoritma olarak yazılabilir. O durumda $p^{(k)}$ vektörünü ve α_k adım boyunu bulmak temel hedeflerdir. Bu noktada kullandığımız simgeleri biraz kolaylaştırsak iyi olacak:

$$f_k \triangleq f(x^{(k)}), \nabla f_k \triangleq \nabla f(x^{(k)}), \nabla^2 f_k \triangleq \nabla^2 f(x^{(k)}).$$

Son olarak $\alpha_k = 1$ alıp, ikinci derece Taylor polinomunda x yerine $x^{(k)} + p$ yazacak olursak f fonksiyonuna şu şekilde yaklaşabiliriz:

$$f(x^{(k)} + p) \approx f_k + \nabla f_k^\top p + \frac{1}{2} p^\top \nabla^2 f_k p. \quad (2)$$

Önceki gözlemlerimi de düşününce, aklıma şu fikir geliyor: Eğer bir sonraki adımımızda fazla uzaklara gitmezsek, yani $\|p\|$ çok büyük değilse, f yerine ikinci dereceden bir polinom ile çalışabilirim. Bu fikri ilerde kullanacağım.

2. Newton Metodu

Sonunda asıl konumuza gelebildik. Newton metodunun amacı m tane eşitlikten oluşan bir sisteme çözüm olacak n boyutlu bir x vektörü bulmak. Her $i = 1, \dots, m$ için $f_i : \mathbb{R}^n \mapsto \mathbb{R}$ fonksiyonlarını tanımlarsak, Newton metodunu

$$\begin{bmatrix} f_1(x) \\ f_2(x) \\ \vdots \\ f_m(x) \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 \\ 0 \\ \vdots \\ 0 \end{bmatrix}$$

ile verilen sistemi sağlayacak bir $x \in \mathbb{R}^n$ bulmak için kullanabiliriz. Hani lisede kök bulma diye öğrendiğimiz şey. Önceden tanıttığımız simgeleri kullanmanın tam zamanı. Bu sistemi yazmak için $F : \mathbb{R}^n \mapsto \mathbb{R}^m$ fonksiyonu daha uygun. Kısaca çözümünü aradığımız sistem şöyle:

$$F(x) = 0.$$

Bu eşitliğin sağ tarafında m boyutlu sıfır vektörü var. Açıkçası, böyle bir sistemin tüm köklerinin bulmak çok zor olabilir. Çünkü sistemin satırları oldukça karmaşık, doğrusal olmayan fonksiyonlar içerebilirler. Onun için köklerden bir tanesini bulmak hedefimiz olsun.

Newton metodunun numarası, karmaşık F fonksiyonu yerine ona yaklaşık birinci dereceden Taylor polinomlarını kullanmak ve bu işlemi adım adım yaparak döngülü bir algoritma elde etmek. Algoritmanın k iterasyonunda $x^{(k)}$ noktasında olduğumuzu varsayalım. O zaman

$$F(x^{(k)} + p) \approx F(x^{(k)}) + \nabla F(x^{(k)})p$$

şeklinde yazabiliriz. Simgeleri önceki gibi basitleştirelim

$$F_k \triangleq F(x^{(k)}), \nabla F_k \triangleq \nabla F(x^{(k)}).$$

Şimdi asıl fonksiyon yerine, birinci dereceden polinomu sıfır vektörüne eşitleyelim:

$$F_k + \nabla F_k p = 0 \implies \nabla F_k p = -F_k.$$

Dikkat ederseniz F_k sabit bir vektör. O zaman elimizde bilinmeyen p olan doğrusal bir denklem sistemi var. Lineer cebir ne güne duruyor? Çözelim sistemi, bulalım p vektörünü. Eğer o çözüme $p^{(k)}$ dersek, $x^{(k+1)} = x^{(k)} + p^{(k)}$ ile bir sonraki noktaya ulaşırız. Oradan $x^{(k+2)}, x^{(k+3)}, \dots$ diye devam ederiz. Zaten bunu da yaptık mı Newton metodunun algoritmasını yazmaya hazırız demektir.

NEWTON METODU

1. Başlangıç $x^{(0)}$ vektörünü seç.
2. İterasyonları başlat; $k = 0$.
3. $x^{(k)}$ bir çözüm olana kadar şu adımları tekrarla:

(a) Aşağıdaki lineer sistemi p için çöz:

$$\nabla F_k p = -F_k.$$

Çözümü $p^{(k)}$ 'ya ata.

(b) Yeni noktayı hesapla:

$$x^{(k+1)} = x^{(k)} + p^{(k)}.$$

(c) İterasyonu bir arttır; $k \leftarrow k + 1$.

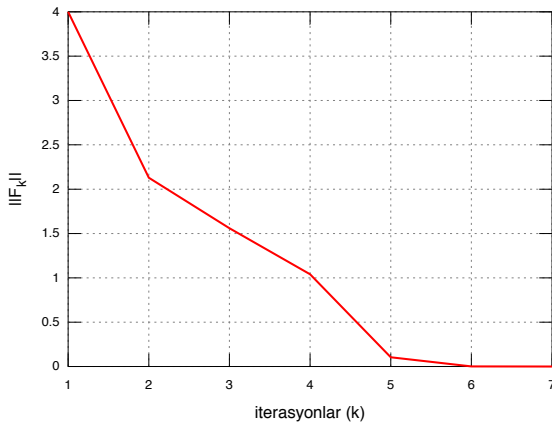
Hadi bir örnek yapalım. Önce çözeceğimiz sistemi yazalım:

$$F(x) = \begin{bmatrix} x_1^2 x_2^3 + x_1 x_2 - 2 \\ 2x_1 x_2^2 + x_1^2 x_2 + x_1 x_2 \end{bmatrix} = 0.$$

Malum türeve ihtiyaç olacak. O kolay,

$$\nabla F(x) = \begin{bmatrix} 2x_1 x_2^3 + x_2 & 3x_1^2 x_2^2 + x_1 \\ 2x_2^2 + 2x_1 x_2 + x_2 & 4x_1 x_2 + x_1^2 + x_1 \end{bmatrix}.$$

Aşağıdaki grafikte $x^{(0)} = (1, -1)^\top$ noktasından başlattığımız algoritmanın çözümünü görebilirsiniz. Altı iterasyonda köklerden birini bulmuşuz ($\|F_6\| \approx 0$).

Çözümün bulunma hızı etkileyici değil mi? Ancak bu kadar toz pembe bir tablo çizmem doğru olmaz. Çünkü bu kadar hızlı bir çözümü garanti etmek için birkaç varsayım gerekli. Bunların arasında türev matrisinin çözüm noktasında tersinin alınabilmesi, başlangıç noktasının çözüme yakın olması gibi şartlar var [3].

O sulara dalmak yerine gelin biz Newton metodu ile eniyilemenin ilgisini kuralım. Bir kısıtsız eniyileme modelini şu şekilde ifade edebiliriz:

$$\min\{f(x) \mid x \in \mathbb{R}^n\}. \quad (3)$$

Burada $f : \mathbb{R}^n \mapsto \mathbb{R}$ en küçük değerini bulmak istediğimiz amaç fonksiyonunu gösteriyor. Bu fonksiyonun en az iki kere türevlenebildiğini varsayacağım. Bu modelde bilinmeyen x vektörünün istediğimiz gibi seçebiliyoruz. Onun için bu modele kısıtsız diyoruz. Kısıtlı problemler ile ilgili de anlatmak istediğim çok şey var. Fakat onları sonraki yazılara bırakayım.

Ashında kısıtsız eniyileme probleminin en küçük değerini (minimum) verecek çözüm noktasıyla ilgili kesin bir fikrimiz var. Tıpkı lisede ya da üniversitenin ilk yıllarında öğrendiğiniz gibi, o noktada amaç fonksiyonunun türevi sıfır olacak. Varsayalım x^* vektörü, bu problemin çözümü olsun. O zaman şu eşitliği yazabiliriz:

$$\nabla f(x^*) = 0. \quad (4)$$

Elimizde n bilinmeyenli, n tane eşitlik var. Newton metodu için biçilmiş kaftan. Tek yapmamız gereken daha önce F dediğimiz fonksiyon yerine ∇f ve ∇F yerine $\nabla^2 f$ yazmak. O durumda Newton algoritmasında çözeceğimiz lineer denklem sistemi

$$\nabla^2 f_k p = -\nabla f_k \quad (5)$$

haline geliyor. Burada $\nabla^2 f_k$ bir kare matris. Eğer bu matrisin tersi varsa, $p^{(k)}$ doğrudan hesaplanabilir:

$$p^{(k)} = -(\nabla^2 f_k)^{-1} \nabla f_k.$$

Bu şekilde hesaplanan $p^{(k)}$ vektörüne eniyileme dünyasında *Newton yönü* denir.

Newton algoritması ile eniyileme arasındaki ilişkiyi açıklarken doğrudan (4) ile gösterilen denklem sistemini kullandık. Bir diğer yol ise (3) ile verilen modelin amaç fonksiyonuna ikinci dereceden bir Taylor polinomu ile yaklaşmak. Daha önce konuştuğumuz gibi $x^{(k)}$ noktasının yakınlarda amaç fonksiyonuna (2) ile verildiği gibi yaklaşabiliyoruz. Yaklaşık fonksiyon için yeni bir simge tanımlayalım:

$$m_k(p) \triangleq f_k + \nabla f_k^\top p + p^\top \nabla^2 f_k p.$$

Şimdi kısıtsız eniyileme problemimiz (3) yerine, p değişkeni üzerinden ifade edilen aşağıdaki yaklaşık modeli çözmeyi düşünebiliriz:

$$\min\{m_k(p) \mid p \in \mathbb{R}^n\}. \quad (6)$$

Bu modelin amaç fonksiyonunun türevini alıp sıfıra eşitlediğimizde

$$\nabla m_k(p) = 0 \implies \nabla^2 f_k p = -\nabla f_k.$$

Bu yolla da (5) ile aynı lineer sistemi elde ettik.

Özetle türevi sıfıra eşitleyecek denklemi Newton metodu ile çözüyoruz diyebiliriz. Fakat bu denklem

sistemini sağlayan pek çok vektör olabilir. En fenası, amaç fonksiyonunun en büyük değerini (maksimum) veren nokta bile bu sistemi sağlar. Bütün çözüm vektörlerini bulursak, her birini amaç fonksiyonuna koyarak en küçük değeri verenini seçebiliriz. Ancak denklem sistemlerinde bahsettiğimiz gibi pek çok problem için bütün çözümleri bulmak son derece güç.

İyisi mi bu problemi çözmek için biraz daha akıllı bir algoritma tasarlamaya koyulalım. Hedefimiz $x^{(k)}$ adımından $x^{(k+1)}$ adımına geçerken amaç fonksiyonunu düşürmek olsun. Bunun için hem bir yön $p^{(k)}$, hem de bir adım boyu α_k hesaplamamız gerekecek. Simgelerimizi kullanırsak

$$f(x^{(k+1)}) = f(x^{(k)} + \alpha_k p^{(k)}) = f_{k+1} \leq f_k$$

eşitsizliğinin peşindeyiz. Böyle bir ilerlemeyi doğrudan f üzerinde yapmak çok iddialı olacak. Onun yerine bir kez daha Taylor polinomlarını kullanalım. Birinci dereceyi yazdım bile:

$$f(x^{(k)} + \alpha p) \approx f_k + \underbrace{\alpha \nabla f_k^T p}_{<0} < f_k.$$

Eğer $\nabla f_k^T p$ teriminin negatif olmasını garanti edersem, soldaki yaklaşık değer f_k değerinden daha düşük olacak. Bu şekilde $\nabla f_k^T p < 0$ eşitsizliğini sağlayan p vektörüne *iniş yönü* deniyor.

Ayrıca Taylor polinomları konusundan biliyoruz ki, eğer α yeterince küçülürse, $x^{(k)}$ ile $x^{(k+1)}$ birbirlerine yaklaşırlar. O zaman da f fonksiyonuna çok yakınsarım ve asıl amaç fonksiyonunun değerinde de istediğim düşmeyi elde ederim. Anlaşılan iki tane ödevim var:

1. $p^{(k)}$ vektörünün iniş yönü olmasını sağlamak.
2. Amaç fonksiyonunu düşürecek bir α_k (adım boyu) belirlemek.

İlk ödev için Newton yönünü deneyelim. O durumda $p^{(k)} = -(\nabla^2 f_k)^{-1} \nabla f_k$ almalıyım,

$$\nabla f_k^T p^{(k)} = -\nabla f_k^T (\nabla^2 f_k)^{-1} \nabla f_k \stackrel{?}{<} 0.$$

Fakat bu değer her adımda negatif olması garanti değil. Biraz can sıkıcı. Eğer Newton yönü olmazsa $p^{(k)} = -\nabla f_k$ alabilirim. O zaman da

$$\nabla f_k^T p^{(k)} = -\nabla f_k^T \nabla f_k = \|\nabla f_k\|^2 < 0 \quad (7)$$

şeklinde istediğimi elde ederim. Dikkat ederseniz $\|\nabla f_k\|^2 = 0$ durumunu göz ardı ediyorum. Çünkü o durumda $\nabla f(x) = 0$ sistemini çözen bir nokta (bu durumda $x^{(k)}$) bulduk demektir; ki o zaman da algoritmayı durdurabilirim. Bu arada (7) ile hesaplanan $p^{(k)}$ vektörünün de bir ismi var: *en dik iniş yönü*.

Diyebilirsiniz ki “O zaman Newton yönüne ne gerek var? Hep en dik iniş yönünü kullanalım.” Hatırlarsanız denklem sistemlerinde Newton metodu ile çözüme çok hızlı ulaşıyorduk. Aynı gözlem kısıtsiz eniyileme için de geçerli. Newton yönünü kullanabilirsek iterasyon sayımızı ciddi oranda azaltabiliriz. Benzer bir performansı, en dik iniş yönü ile maalesef yakalayamıyoruz. Bu noktayla ilgili bir örneği az sonra vereceğim ama ikinci ödevimizi unutmayalım. Neyse ki bu daha kolay. Yapmamız gereken $\beta \in (0, 1)$ değeri için, şu şartı sağlayan adım boyunu (α_k) bulmak:

$$f(x^{(k)} + \alpha p) \leq f_k + \beta \alpha \nabla f_k^T p.$$

Bu eşitsizliğe *Armijo şartı* deniyor. Türkçesi: Birinci dereceden Taylor polinomu için kaydettiğin azalmanın en azından bir kısmını, asıl amaç fonksiyonu f için de garanti et. Adım boyunu belirlemek için farklı algoritmalar var. Bunların en kolayı, adım boyunu Armijo şartı sağlanana kadar küçültmek. Ortaya çıkan algoritmanın ismi de *geriye dönüşlü arama*.

GERİYE DÖNÜŞLÜ ARAMA

1. Başlangıç adım boyunu seç; $\alpha = 1$.
2. Küçültme parametresini seç; $\rho \in (0, 1)$.
3. Armijo şartı sağlanana kadar aşağıdaki adımı tekrarla:
 $\alpha \leftarrow \rho \alpha$
4. En son değeri kaydet; $\alpha_k = \alpha$.

Newton yönü kullanıldığında, genellikle $\beta = 10^{-4}$ ve $\rho = 0,9$ olarak alınır. Evet, her iki ödevimizi de tamamladık. O zaman örneğimize geçmeden önce eniyileme algoritmamızı yazabiliriz.

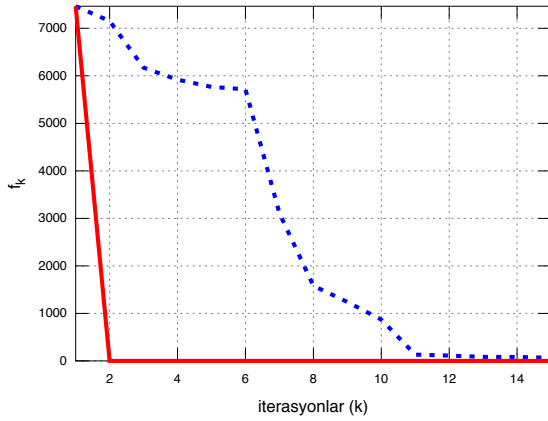
NEWTON METODUYLA ENİYİLEME

1. Başlangıç $x^{(0)}$ vektörünü seç.
2. İterasyonları başlat; $k = 0$.
3. $\|\nabla f_k\| \approx 0$ olana kadar şu adımları tekrar et:
  - (a) $p^{(k)} = -(\nabla^2 f_k)^{-1} \nabla f_k$ hesapla
  - (b) Eğer $\nabla f_k^T p^{(k)} \geq 0$ ise $p^{(k)} = -\nabla f_k$.
  - (c) **Geriye Dönüşlü Arama** ile α_k değerini bul.
  - (d) Yeni noktayı hesapla:
 $x^{(k+1)} = x^{(k)} + \alpha_k p^{(k)}.$
  - (e) İterasyonu bir arttır; $k \leftarrow k + 1$.

Örneğimize geçelim. Amaç fonksiyonumuz

$$f(x) = 100(x_2 - x_1^2)^2 + (1 - x_1)^2$$

olarak verilsin. Bu fonksiyon eniyileme camiasında o kadar çok kullanılıyor ki kendi ismi var: *Rosenbrock fonksiyonu*.

Bu grafikteki düz çizgi az önce yazdığımız Newton yönünü kullanan eniyileme algoritmasını, kesikli çizgi ise sadece en dik iniş yönünü kullanan bir algoritmayı gösteriyor (3. adımda $p^{(k)}$ her zaman $-\nabla f_k$ alınıyor). Newton yönünü kullanınca amaç fonksiyonu değerinin ne kadar hızlı düştüğüne bakar mısınız. İşte tam da bu yüzden Newton yönünü kullanmaya çok gerek var.

3. Newton-benzeri Metodlar

Newton metodu harika sonuçlar veriyor. Orası doğru. Ancak biraz masraflı. Bir kere hesaplama yükü fazla. Çünkü her adımda ikinci dereceden bir türev ($\nabla^2 f_k$) hesaplamak gerekiyor. O da yetmiyor; bir de bu matrisin tersini ($\nabla^2 f_k^{-1}$) almak zorunda kalıyoruz. Hadi onu da almaya razı olduk diyelim. Bakalım tersi var mı? Tersisi olsa bile bulduğumuz Newton yönünün, elimizdeki fonksiyonu azaltan bir iniş yönü olması garanti değil.

Enseyi karartmayalım. Derdimize deva olacak bir çözüm var: *Newton-benzeri metodlar*. Bu metodlar sayesinde ikinci türevi almadan, Newton yönüne benzer bir yön bulabiliyoruz. Üstelik herhangi bir adımda matrisin tersini kolayca elde ediyoruz. Bu metodların tek zayıf tarafı, Newton yönünü tam hesaplamadıkları için çözüm bulma hızları Newton metodları kadar iyi değil. Ancak en dik iniş yönüne göre çok daha başarılılar.

Newton-benzeri metodlarla hesaplayacağımız yönü

$$p^{(k)} = -B_k^{-1} \nabla f_k$$

şeklinde yazalım. Burada $n \times n$ boyutlu B_k matrisi, ikinci türev matrisinin $x^{(k)}$ noktasındaki rolüne soyunuyor. Şimdi bir şekilde B_{k+1} matrisini bulacağız. Newton metodunu anlatırken (6) ile verilen yaklaşık modeli yazmıştık. O zaman B_{k+1} matrisini kullanarak

$$\hat{m}_k(p) = f_{k+1} + \nabla f_{k+1}^\top p + p^\top B_{k+1} p.$$

şeklinde yeni bir yaklaşık amaç fonksiyonu yazalım. Şimdi de bu fonksiyonu kullanarak çözeceğimiz eniyileme modelini elde edelim:

$$\min\{\hat{m}_k(p) \mid p \in \mathbb{R}^n\}$$

Bakalım bu iterasyonda elimizde neler var: bir önceki konumumuz $x^{(k)}$, katettiğimiz yol $\alpha_k p^{(k)}$, $x^{(k)}$ noktasındaki geçmiş türev bilgisi ∇f_k ve yeni konumumuz $x^{(k+1)} = x^{(k)} + \alpha_k p^{(k)}$. Ayrıca ek bir hesap ile yeni konumumuzdaki türev bilgisini ∇f_{k+1} de hesaplayabiliriz.

Bir kere yaklaşık amaç fonksiyonunun yeni konumdaki türevi, asıl fonksiyonun türevi ile tutuyor. Yani

$$\nabla \hat{m}_k(0) = \nabla f_{k+1}.$$

Peki ya bir önceki iterasyondaki türev ile tutuyor mu? Tutması için

$$\nabla \hat{m}_k(-\alpha_k p^{(k)}) = \nabla f_k$$

olması gerekir. Biraz açarsak

$$\nabla \hat{m}_k(-\alpha_k p^{(k)}) = \nabla f_{k+1} - \alpha_k B_{k+1} p^{(k)} = \nabla f_k.$$

Ya da

$$B_{k+1}(\alpha_k p^{(k)}) = \nabla f_{k+1} - \nabla f_k.$$

Bu eşitliği iki yeni simge,

$$\begin{aligned} s_k &\triangleq x^{(k+1)} - x^{(k)}, \\ y_k &\triangleq \nabla f_{k+1} - \nabla f_k, \end{aligned}$$

tanımlayarak sadeleştirebiliriz:

$$B_{k+1} s_k = y_k.$$

Elde ettiğimiz eşitliğe *sekant denklemi* deniliyor.

Sekant denklemini sağlayan sonsuz sayıda B_{k+1} matrisi bulunabilir. Ancak hatırlarsanız bizim ayrıca kendi şartlarımız da var:

1. B_{k+1} matrisinin tersi (B_{k+1}^{-1}) tanımlı olmalı.
2. B_{k+1}^{-1} kolay hesaplanmalı.
3. $p^{(k+1)}$ iniş yönü olmalı ($p^{(k+1)} \nabla f_{k+1} < 0$).

Neyse ki bütün bu şartları sağlayan ve uygulamalarda son derece başarılı olan bir Newton-benzeri yöntem var. Bu yönteme göre matris şu şekilde hesaplanıyor:

$$B_{k+1} = B_k - \frac{B_k s_k s_k^\top B_k}{s_k^\top B_k s_k} + \frac{y_k y_k^\top}{y_k^\top s_k}.$$

Matrisin sekant denklemini sağladığını yerine koyarak kolayca kontrol edebilirsiniz. Önerilen matrisin tersi ise lineer cebirdeki Sherman-Woodbury-Morrison özdeşliği ile kolayca bulunabiliyor:

$$B_{k+1}^{-1} = \left(I - \frac{s_k y_k^\top}{s_k^\top y_k} \right) B_k^{-1} \left(I - \frac{s_k y_k^\top}{s_k^\top y_k} \right) + \frac{s_k s_k^\top}{s_k^\top y_k}. \quad (8)$$

Burada I simgesi $n \times n$ boyutlarındaki birim matris olarak kullanılıyor. Dikkat ederseniz yeni matrisin tersini bulmak için bir önceki matrisin tersini (B_k^{-1}) kullandık. Eğer algoritmaya başladığımızda $B_0 = I$ olarak seçersek, iterasyonlar boyunca gerek B_k matrislerini, gerekse onların terslerini bulmak bu formüllerle çok kolay olacak. Dahası var. Şayet herhangi bir $d \in \mathbb{R}^n$, $\|d\| \neq 0$ vektörü için

$$d^T B_k^{-1} d > 0$$

olduğu biliniyorsa,

$$d^T B_{k+1}^{-1} d > 0$$

eşitsizliği de sağlamıyor. Yani $B_0 = I$ şeklinde başlarsak, tüm iterasyonlarda bu eşitsizlikler sağlamıyorlar. Dolayısıyla

$$\nabla f_k^T (-B_{k+1}^{-1} \nabla f_k) = -\nabla f_k^T B_{k+1}^{-1} \nabla f_k < 0$$

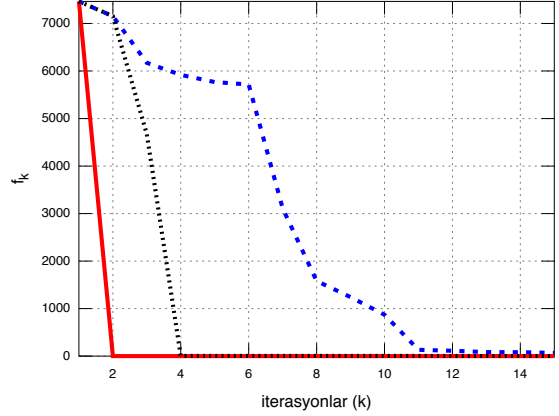
hesabı sayesinde $p^{(k+1)}$ vektörünün iniş yönü olduğunu görüyoruz. Üç şartımız da sağlandı. Matrisin bu şekilde hesaplanması ile elde edilen Newton-benzeri yöntemle *BFGS metodu* deniyor. Kısaltmanın bir anlamı yok; sadece metodu bulan araştırmacıların soyadlarının ilk harflerinden oluşuyor [3].

Unutmadan ufak bir noktayı daha aradan çıkaralım. Kullanılan formüllerin paydalarında $s_k^T y_k$ değeri kullanılıyor. Bölmenin sorun çıkarmaması için bu değer sıfıra çok yaklaşırsa, $B_{k+1} = I$ alınarak devam ediliyor. Diğer bir deyişle o iterasyonda en dik iniş yönü seçiliyor. Şimdi algoritmamızı derli toplu yazabiliriz. Aşağıdaki algoritmada ε ile çok küçük bir sayıyı ($\approx 10^{-8}$) ifade ediyoruz.

BFGS İLE ENİYİLEME

1. Başlangıç $x^{(0)}$ vektörünü seç.
2. İlk matrisi seç; $B_0 = B_0^{-1} = I$.
3. İterasyonları başlat; $k = 0$.
4. $\|\nabla f_k\| \approx 0$ olana kadar şu adımları tekrar et:
  - (a) $p^{(k)} = -(B_k^{-1}) \nabla f_k$ hesapla.
  - (b) **Geriye Dönüşlü Arama** ile α_k değerini bul.
  - (c) Yeni noktayı hesapla:

$$x^{(k+1)} = x^{(k)} + \alpha_k p^{(k)}.$$
  - (d) Eğer $s_k^T y_k < \varepsilon$ ise $B_{k+1}^{-1} = I$ olarak ata. Aksi halde B_{k+1}^{-1} matrisini (8) formülü ile hesapla.
  - (e) İterasyonu bir arttır; $k \leftarrow k + 1$.

Son olarak Rosenbrock fonksiyonunu bir de yeni metodumuzla çözelim. Aşağıdaki grafikte noktalı çizgi BFGS algoritması ile elde ettiğimiz sonucu gösteriyor. Tamam, Newton algoritması (düz çizgi) kadar iyi değil ama en dik iniş yönünü (kesikli çizgi) kullanmaya göre çok daha parlak bir performansı var.

4. Kolları Sıvayın

En başta yazmıştım. Yeni bir hesaplamalı tarif öğrendiyseniz, pekişmesi için sizin de tarifi denemeniz gerekir. Bu yazıda yaptığım tüm hesaplamaları şu adrese koydum:

<http://tinyurl.com/MD0616-SIB>

Programlama için açık kaynak kodlu GNU Octave kullandım. Bu programı ücretsiz olarak bilgisayarınıza yükleyebilirsiniz [4]. Yok eğer yüklemeyen deneyeyim dersiniz, herhangi bir tarayıcı ile kullanabileceğiniz şöyle bir sayfa var:

<http://octave-online.net>

Benden bu kadar. Önümüzdeki yazıda konumuz matrisleri çarpanlarına ayırma olacak. Oldukça kolay bir tarif. Siz de o zamana kadar GNU Octave kullanmaya alıştırsanız harika olur. Görüşürüz.

Kaynakça:

- [1] Nicholas J. Higham, Mark R. Dennis, Paul Glendinning, Paul A. Martin, Fadil Santosa ve Jared Tanner (editörler), *The Princeton Companion to Applied Mathematics*, Princeton University Press, Princeton, NJ, ABD, 2015.
- [2] <http://tinyurl.com/MD0616-SIB-1>
- [3] Jorge Nocedal ve Stephen J. Wright, *Numerical Optimization*, Springer (2. baskı), New York, NY, ABD, 2006.
- [4] <https://www.gnu.org/software/octave/>